

TÓTH HAJNALKA

Adalékok a török 1683. évi magyarországi felvonulásához

Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális levelei alapján

Az Oszmán Birodalom 1683. évi Bécs elleni sikertelen hadjáratát követően kezdetét vette Magyarországon az ún. visszafoglaló háborúk időszaka. Az oszmánok ez évi támadása egyben a törökkori magyar védelmi rendszer¹ egyik utolsó erőpróbája is volt, ami súlyos terheket rótt a Kanizsával szembeni végvidékre.

Kanizsa várának 1600-ban történt török kézre jutása után a korábbi kanizsai végvidéki főkapitányság helyébe nyugatabbra újat kellett szervezni. Már az 1601. évi országgyűlés elrendelte, hogy a Rábán alul fekvő vidék, amely Kanizsa „elvesztése óta minden védelemtől meg van fosztva, erősségekkel biztosíttassék, nevezetesen pedig Pölöske, Egerszeg, Kapornak, Szalavár és több városok, melyek Kanizsa közelében fekszenek, katonával és lőszerrel láttassanak el”.² Az új végvidéket – azaz a Kanizsával szembeni vagy a Kanizsával szemben vetett végvidéket – 1607 után Egerszeg központtal a Zala és a Mura folyók mentén lévő vá-

¹ A 16. század utolsó harmadában a török által meg nem szállt királyi Magyarország területén szervezileg kettős védelmi rendszert alakítottak ki. A Habsburgok örökös tartományai és a Német-római Birodalom a magyarországi végvárok ellátásának finanszírozásában jelentős szerepet vállaltak, ennek fejében pedig jogot formáltak a határvédelem irányítására. Ennek intézményesült központi vezetését az 1556-ban Bécsben felállított Udvari Haditanács látta el. A magyar rendeket azonban nem lehetett teljesen háttérbe szorítani, a vármegyei és a nemesi hadak irányítása az ő kezükben maradt. Ebből a kettősségből adódóan a védelmi rendszer végvidéki főkapitányságokra, továbbá azonos területen és egyidejűleg kerületi főkapitányságokra tagolódott. A határvédelemben a jelentősebb szerep az előbbié lett, és ennek megfelelően a végvidéki főkapitányi tisztségekbe csak az osztrák rendek tagjai, illetve az általuk elfogadhatónak, megbízhatónak tartott magyar főurak kerülhettek. Ugyanakkor a kerületi főkapitányok tisztét magyar nemesek töltötték be. Szegő Pál: *Végváraink szervezete a török betelepülésétől a tizenöt éves háború kezdetéig (1541–1593)*. Budapest, 1911. 52.; Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946. 253–260.; Szántó Imre: *A végvári rendszer kiépítése és fénykora Magyarországon 1541–1593*. Budapest, 1980. 40.; Szabó János Győző: *Az egri vár főkapitányainak rövid életrajza*. Az egri vár Híradója, 17. évf. (1982) 6–9. Legújabbban a téma összefoglalását adja: Pálffy Géza: *A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig*. (Vázlat egy készülő nagyobb összefoglaláshoz.) *Történelmi Szemle*, 38. évf. (1996) 163–217.; Pálffy Géza: *The Origins and Development of the Border Defence System Against the Ottoman Empire in Hungary (Up to the Early Eighteenth century)* In: *Ottomans, Hungarians and Habsburgs in central Europe. The Military Confines in the Era of ottoman Conquest*. Ed. by Dávid, Géza – Fodor, Pál. Leiden–Boston–Köln, 2000. 3–69.

² 1601:XXIX. tc. 2. §. Idézi még: Müller Veronika: *Az egerszegi vár a XVII. században*. Zalaegerszegi Füzetek, II. Zalaegerszeg, 1976. 7.

rakra, végházakra támaszkodva alakították ki, Lenti és Kiskomárom körzetében. Területe, határai azonban csak a tizenöt éves háború befejezése után szilárdultak meg.³

A Kanizsával szembeni végvidék főkapitányi tisztségét a tárgyalt korszakban, 1659-től 1685-ig Batthyány Kristóf gróf (1637–1687), majd 1685 és 1703 között fia, II. Ádám (1662–1703) töltötte be,⁴ ők voltak egyidejűleg a dunántúli kerületi főkapitányok is. A végvidéki főkapitány-helyettesi tisztségben 1679–1680-ban üresedés állt fenn.⁵ Batthyány Kristóf főkapitány Gyöngyösi Nagy Ferencet (?–1703), a végvárrendszerhez tartozó szentgróti vár kapitányát javasolta helyettesének, akit a Haditanács elfogadott, a hivatalos főkapitány-helyettesi beiktatására pedig 1681-ben került sor.⁶ A főkapitány-helyettesi (vicegenerális) tisztséget Gyöngyösi Nagy Ferenc 1695-ig töltötte be, akkor a helyéért Forgách Simon gróf folyamodott a Haditanácshoz.⁷

³ Az újabb kutatások eredményeképpen Pálffy Géza ismerteti, hogy a Kanizsával szembeni végvidéket először Körmen és Sárvár központokkal a Rába és a Zala folyók mentén kívánták felállítani. Pálffy: *A török elleni védelmi rendszer*, 204–205.; Pálffy: *The Origins*, 56. – Müller Veronika az egerszegi várról szóló tanulmányában a Kanizsával szembeni főkapitányság központjaként kezdetől Kiskomáromot említi, és csak a 17. század második felétől Egerszeget. Müller: *Az egerszegi vár*, 7.

⁴ Kanizsa visszafoglalása után, 1690-től ismét Kanizsai végvidéki főkapitányi tisztségről beszélhetünk. A tisztségek betöltésére lásd Pálffy Géza: *Kerületi és végvidéki főkapitányok és főkapitány-helyettesek Magyarországon a 16–17. században*. Történelmi Szemle, 39. évf. (1997) 280.

⁵ Előzőleg, 1671-től 1679-ig Gersei Pethő László volt a főkapitány-helyettes, azaz a vicegenerális. Pálffy: *Kerületi és végvidéki főkapitányok*, 280. Iványi Emma Gyöngyösi Nagy Ferenc közvetlen elődjeként Ákosházi Sárkány Jánost említi (Iványi Emma: *Gyöngyösi Nagy Ferenc vicegenerális*. Zalai Gyűjtemény, 18. Zalaegerszeg, 1984. 120.), ő azonban korábban, 1656 és 1671 között viselte ezt a tisztséget. Pálffy: *Kerületi és végvidéki főkapitányok*, 280.

⁶ Gyöngyösi Nagy Ferenc gyermek- és ifjúkoráról kevés információval rendelkezünk. Születési idejét és a bárói diplomájában szereplő tanulmányai elvégzésének helyét a kutatásnak még nem sikerült tisztáznia. Származására, életére vonatkozóan már Nagy Iván *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal* (VIII. kötet Budapest. 1860. 75–76.) című munkájában találunk adatokat, amelyeket később Mocsáry István *A Gyöngyösi Nagy család* (Turul, 20. évf. (1902) 177–183.) című cikkében igazított ki. A bécsi Haus-, Hof- und Staatsarchiv anyagának a vicegenerális életére vonatkozó adatait felhasználva pedig Iványi Emma ismertette annak életútját (Iványi: *Gyöngyösi Nagy Ferenc*, 115–130.). Batthyány Kristóf gróf 1675-ben a tulajdonában lévő Szentgróti várának kapitányává nevezte ki a bányavidéki főkapitányságból áttelepült Gyöngyösi Nagy Ferencet, amit erősen befolyásolt az a tény is, hogy előzőleg Szentgróton Széchenyi György kalocsai érsek, Gyöngyösi Nagy Ferenc feleségének nagybátyja is tulajdont szerzett. Mocsáry: *A Gyöngyösi Nagy család*, 179.; Iványi: *Gyöngyösi Nagy Ferenc*, 118.; Szentgrótra lásd: Zimányi Vera: *A herceg Batthyány család levéltára*. Levéltári leltárak, 16. Budapest. 1962. 20.; Vándor László: *Szentgróti vára*. Zalai Gyűjtemény, 8. 1978. 63. – Gyöngyösi Nagy Ferenc 1680. március 22-én Batthyány Kristóf helyettese lett a szentgróti kapitányi fizetés mellett. Ez még nem azonos a főkapitány-helyettesi tisztséggel, azt a főkapitány és helyettese 1681 folyamán kérelmezte. Gyöngyösi Nagy Ferencet végül az 1681. évi országgyűlés idején (ápr. 28 – dec. 31.) léptették elő vicegenerális-sá. Mocsáry: *A Gyöngyösi Nagy család*, 179–180.; Iványi: *Gyöngyösi Nagy Ferenc*, 120. Vö.: Pálffy: *Kerületi és végvidéki főkapitányok*, 280. A Gyöngyösi Nagy Ferenc és fia, Zsigmond részére 1681. július 17-én kiállított bárói diploma már vicegenerálisnak nevezi. Mocsáry: *A Gyöngyösi Nagy család*, 180.; Iványi: *Gyöngyösi Nagy Ferenc*, 120. A végvidék vicegenerálisai Egerszegezen székéltek, ezért a levelekben megszólításuk lehetett vicegenerális, egerszegi főkapitány vagy egerszegi kapitány. A főkapitány-helyettes személyére vonatkozóan az egerszegi kapitány címzés – amellel, hogy külön egerszegi kapitányi tisztség is létezett – használatáról már Müller Veronika is említést tett. Müller: *Az egerszegi vár*, 25. Vö.: Pálffy: *Kerületi és végvidéki főkapitányok*, 280.

⁷ Iványi: *Gyöngyösi Nagy Ferenc*, 126–127. Forgách Simon nagy ívű katonai pályát futott be: az 1687-ben felállított Lidl-huszárezred (vezetője: Johann Baptist Lidl von Borbula) helyettes pa-

Gyöngyösi Nagy Ferenc másfél évtizeden keresztül tevékenykedett végvidéki vicegenerálisként a Batthyány grófok szolgálatában. A Batthyány család levéltárának missilisei között fennmaradtak a vicegenerálisnak az 1676 és 1694 közé eső időszakból származó levelei. Ez a forrásanyag megközelítőleg négyszáz darab iratot foglal magában.⁸ Emellett Esterházy Pál iratai között is találhatók tőle származó levelek, hiszen katonai pályája elején a későbbi nádor szolgálatában állt. De az ezt követő időszakból, így 1683-ból is maradt fenn levél a nádori levéltárban,⁹ továbbá Thaly Kálmánnak az 1683. évi táborozás eseményeivel kapcsolatosan megjelent forrásközlése, amely Batthyány Kristóf és Batthyány II. Ádám levelezéséből válogat, tartalmaz egy olyan Gyöngyösi Nagy Ferenc által írt levelet, ami a vicegenerális szóban forgó levelezéséből ma már hiányzik.¹⁰ Az sem zárható ki, hogy további kutatás eredményeképpen még előbukkanhat néhány újabb dokumentum.¹¹

Az alábbiakban a vicegenerálisnak az 1683. évből fennmaradt leveleit veszem vizsgálat alá, amelyekből képet kaphatunk arról, hogy milyen feladatok elé állította a főkapitány-helyettest az oszmánok ez évi hadjárata. Gyöngyösi Nagy Ferenc levelei között nem maradt fenn irat az 1682 júliusa és 1683 júniusa közötti időszakból. Ez azért sajnálatos, mert így nem nyerhetünk betekintést a vicegenerális szemszögéből többek között azon eseményekbe sem, amelyek Esterházy Pál nádornak a hadi készülődésre felszólító levele (1683. március 12.) nyomán történtek.¹² Továbbá hiányoznak azok a levelek is, amelyeket a főkapitány-helyettes 1683 júniusának vége után, a gyökeresen megváltozott körülmények között írt fellettesének, amikor már szinte az egész Dunántúl oszmán kézre került. Ekkor több magyar főúr mellett a Batthyányiak is készek voltak együttműködni a oszmánokkal, hogy birtokait megtarthassák, megvédhessék. A török Bécs alatti vereségét (1683. szeptember 12. kahlenbergi csata) és a keresztény erők sikeres ellentámadását követően pedig érthető, hogy a Batthyányak és a szolgálatukban lévők a kompromittáló leveleket megsemmisítették.¹³ A vicegenerális 1683-ban írt levelei június 4. és június 21. közötti keltezésűiek. Nyolc

rancsnokából a Kollonich-huszárezred alezredese lett, majd 1695-től kanizsai, 1701-től győri végvidéki főkapitány-helyettes, 1702-től pedig császári-királyi vezérőrnagy és a Rajnához vezényelt magyar huszárezredek parancsnoka. Mindezek után 1704-ben csatlakozott a II. Rákóczi Ferenc vezette felkeléshez, és tábornagyi rangban a reguláris alakulatok vezetőjeként tevékenykedett. Czigány István: *Új katonai berendezkedés Magyarországon, 1683–1703*. Hadtörténelmi Közlemények, 116. évf. (2003) 3-4. szám 723.

⁸ Magyar Országos Levéltár (a továbbiakban: MOL) Batthyány család levéltára (a továbbiakban: Batthyány cs. ltr.) P 1314 Nr. 18 772-18 791., 32 954-33 269., 54 871.

⁹ Esterházy Pál iratai: MOL Esterházy család levéltára (a továbbiakban: MOL Esterházy cs. ltr.) Pál nádor iratai P 125. Hivatkozik rá: Iványi: *Gyöngyösi Nagy Ferenc*, 118., 121., 122.

¹⁰ Thaly Kálmán: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből.)* Történelmi Tár, 9. évf. (1887) 115–116. 18. irat.

¹¹ Személyes tapasztalataim alapján úgy vélem, hogy még ma is kallódnak magánkézben olyan iratok, amelyek a Batthyányiak körmenyi levéltárából származnak. A levéltár az 1945-ben ért nagy pusztítás közepette menekítették ki Körmenről. A levéltár sorsáról lásd: Zimányi Vera: *A Batthyány család hercegi ágának levéltára*. In: Körmen története. Szerkesztette: Szabó László. Körmen, 1994. 415–433.

¹² Esterházy Pál kiáltványa: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár, Kézirattár, Ráth Károly gyűjteménye, 201/III. Idézi: Czigány István: *Reform vagy kudarc? Kísérletek a magyarországi katonaság beillesztésére a Habsburg Birodalom haderejébe 1600–1700*. Budapest, 2004. 149.

¹³ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből.)* 302.; Theuer, Franz: *Verrat an der Raab. Als Türken, Tataren und Kuruzzen 1683 gegen Wien zogen*. Salzburg–Stuttgart–Zürich, 1972. 187–188.; Varga J. János: *A túlélés és az árulás mezsgyéjén. Batthyány Kristóf és Batthyány Ádám az 1683. évi hadjáratban*. In: Ezredfordu-

levélről van szó, amelyek közül az elsőnek Batthyány II. Ádám, a többinek pedig Batthyány Kristóf főkapitány a címzettje. Azon bő két hét alatt születtek, amikor Gyöngyösi Nagy Ferenc a Kanizsával szembeni végvidékről az Esterházy Pál nádor által az oszmán támadás miatt táborba rendelt végbeli katonákkal és nemesi felkelőkkel Batthyány II. Ádámhoz vonult a Vát melletti táborba. Batthyány Kristóf ebben az időben sokat betegeskedett, ezért kérésére a nádor és a Haditanács engedélyezte, hogy a táborra szállásban fia helyettesítse őt.¹⁴

IV. Mehmed szultán (1648–1687) 1683. február 20-án hivatalosan is deklarálta a háborút I. Lipót császár és magyar király (1657–1705) és birodalma ellen, tavasszal pedig ismét százezres szultáni haderő indult meg Drinápolyból a Magyar Királyság felé. A Habsburg Birodalom az utolsó pillanatig az 1664-ben megkötött béke fenntartására, illetve megújítására törekedett, amelynek elérése érdekében még 1682 februárjában Alberto Caprara (1630?–1685) személyében rendkívüli követet küldtek Konstantinápolyba,¹⁵ és csak miután 1682 őszén világossá vált számukra, hogy a háború elkerülhetetlen, kezdtek el felkészülni a védekezésre.¹⁶ A hadjáratot megelőző évek politikai helyzete látszólag a támadóknak kedvezett, hiszen a Habsburg uralkodó hosszú ideig katonai ereje megosztására kényszerült: egyidejűleg kötötte le a franciákkal való viszálykodás a Rajna-vidéken, a Thököly-felkelés

ló–századforduló–hetvenedik évforduló. Ünnepi tanulmányok Zimányi Vera tiszteletére. Szerkesztette: J. Újváry Zsuzsanna. Piliscsaba, 2001. 498.

¹⁴ Batthyány Kristóf betegségére: MOL Batthyány cs. ltr. P 1313 Nr. 4902., 4904., MOL Esterházy cs. ltr. Pál nádor iratai P 125 Draskovich Miklós levele Esterházy Pálhoz Ság, 1682. október 12. Utóbbi idézi Varga J.: *A túlélés és az árulás*, 493. Vö.: Iványi: *Gyöngyösi Nagy Ferenc*, 122. – A főkapitányi tisztség ideiglenes átruházásáról: MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 5973.; Varga J. János: *A nyugat-magyarországi végvárak 1683 nyarán*. In: *Végvárak és régiók a XVI–XVII. században*. Studia Agriensia, 14. Eger, 1993. 58.; uő.: *Kara Musztafa 1683. évi hadjárata és Veszprém*. In: *Veszprém a török korban*. Veszprémi múzeumi konferenciák, 9. Veszprém, 1998. 58.; uő.: *A túlélés és az árulás*, 493.; uő.: *Válaszúton. Thököly Imre és Magyarország 1682–1684-ben*. Budapest, 2007. 99.

¹⁵ Hammer(-Purgstall), Joseph: *Geschichte des Osmanischen Reiches, Grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven*. Sechster Band. Pest, 1830. 380–381.; Klopp, Onno: *Das Jahr 1683 und der folgende grosse Türkenkriege bis zum Frieden von Carlowitz 1699*. Graz, 1882. 98. 105–141.; Pastor, Ludwig von: *Geschichte des Papste im Zeitalter des fürstlichen Absolutismus von der Wahl Innozenz'X. bis zum Tode Innozenz'XII. (1644–1700)* 14./2. [h. n.] 1929–1930. 762.; Vanyó Tihamér: *A bécsi nunciusok jelentései Magyarországról, 1666–1683*. Pannonhalma, 1935. 89. 2. jegyzet. Vö. Leitsch, Walter: *Miért akarta Kara Musztafa meghódítani Bécsset?* In: *Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország*. Szerk.: Benda Kálmán–R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1988. 76–79.; Uzunçarşılı, İsmail Hakkı: *II. Selim'in tahta çıkışından 1699 Karlofça andlaşmasına kadar*. In: *Osmanlı tarihi*. III. Cilt. I. Kısım. Ankara, 2003. 436. Uzunçarşılı Caprara kiküldetésének kezdetét 1682. február 3-ára teszi. Caprara újtjáról Giovanni Benaglia készített beszámolót *Ausführliche Reiss-Beschreibung von Wien nach Constantinopel des hochgeborenen Grafen und Herren Albrecht Caprara* (Frankfurt, 1687.) címmel. Itt érdemes megjegyezni, hogy a *Magyarország Hadtörténete* (I. kötet. Főszerk.: Liptai Ervin. Budapest, 1984. 309.) című munka a kiküldött császári követként tévesen (Sylvius) Aeneas Caprara (1631–1701) tábornokot nevezi meg, aki birodalmi tábornokként részt vett az 1683-as hadjáratban és a visszafoglaló háborúk harcaiban. Ugyanezt veszi át Sugár István: *Lehanyatlak a török félhold*. Budapest, 1983. 10.; Varga J. János: *A fogyó félhold árnyékában*. Budapest, 1986. 33.; uő.: *A nyugat-magyarországi végvárak*, 56. – Legújabbban a kérdéssel ismét Varga J. János foglalkozott, és a korábbi téves adatot javítva részletesen beszámol Caprara konstantinápolyi követségéről. Varga J.: *Válaszúton*, 22–23., 67–68.

¹⁶ 1683 januárjában már tudták az érintett uralkodók, hogy tavasszal az oszmánok hadjáratot vezetnek Magyarországra. Varga J.: *Válaszúton*, 68.

a Magyar Királyságban és a török fenyegetése. A Köprülü restauráció következtében az Oszmán Birodalmon belüli problémák pedig időlegesen rendeződtek.

Az 1683-as év azonban fordulatot hozott az európai hatalmak politikájában. Márciusban Sobieski János lengyel király (1674–1696) és I. Lipót a pápai diplomácia közreműködésével szövetséget kötött.¹⁷ XIV. Lajos francia király (1643–1715) pedig – aki a Habsburg Birodalom és a Franciaország viszonyát rendező nymwegeni békét (1679) követően még nagyon félreérthető politikát folytatott – eddigre már nem tartott igényt hagyományos „szövetségesre”, az oszmánok támogatására a Habsburgokkal szemben, és nem igyekezett segítséget nyújtani nekik.¹⁸ Maga is felajánlott egy 15 000 fős hadat I. Lipót számára. Ezzel egyidejűleg pedig már kezdett megmutatkozni az Oszmán Birodalom katonai erejének gyengülése.¹⁹

A szultáni sereg, miután a telet Drinápolyban töltötte,²⁰ 1683 tavaszán, *rebi ül-áhir* hó 3-án (április 1.) elindult Nándorfehérvár felé.²¹ Ezzel ténylegesen megkezdődött a magyarországi hadjárat. A felvonuló török had létszáma a ma elfogadott nézet szerint körülbelül százezer főre tehető.²² A szultán és serege *dzsemázi ül-evvel* hó 6. napján (május 3.) érke-

¹⁷ A szövetséget, amelynek egyik lényeges pontjaként a két fél segítségnyújtást ígért egymásnak, amennyiben a törökök valamelyik fővárost (Bécsét vagy Varsót) megtámadja, április 17-én a szejm ratifikálta, május 2-án I. Lipót. Az előzményeket összefoglalta Varga, J.: *Válaszúton*, 59–60; tárgyalások és szövetségkötés *Uo.* 68–71.

¹⁸ XIV. Lajos politikai manőverezéséről lásd: Leitsch: *Miért akarta Kara Musztafa*, 67–69. Vö.: Varga J.: *Válaszúton*, 39., 51–54., 66–67.

¹⁹ Rázsó Gyula: *Az oszmán hadsereg Bécs alatt*. In: Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország. Szerk.: Benda Kálmán – R. Várkonyi Ágnes. Budapest. 1988. 214., 241. 1. jegyzet. Az oszmán hadsereg gyengüléséről lásd: Ágoston Gábor: *Az európai hadügyi forradalom és az oszmánok*. Történelmi Szemle, 37. évf. (1995) 465–485.

²⁰ A bécsi udvarba áprilisban visszaérkező követek jelentették, hogy maga a szultán is táborba szállt. Varga J.: *Válaszúton*, 68. Vö.: *uo.* 75.

²¹ Az oszmán forrásokból átvett időpontok keresztény időszámításra való konvertálása a szakirodalomban 1–2 napos eltéréseket mutat. A dátumokat modern átszámítás segítségével adom meg. Rasid Efendi: *Tarihi I*. Isztambul, 1923. 391. A vonatkozó rész magyar fordítását lásd: Karácson Imre: *A török sereg átvonulása Magyarországon 1683-ban*. Hadtörténelmi Közlemények, 9. évf. (1896) 330. A szultáni sereg elindulására lásd még Szalay József: *Az 1683-iki hadviselés és irodalma*. Századok, 18. évf. (1884) 653.: „Drinápolyból április 1-én indult meg a szultán seregestül.” Vö.: Varga J.: *Válaszúton*, 75. Rasid efendi udvari történetíróról lásd Babinger, Franz: *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und Ihre Werke*. Mit einem Anhang: Osmanische Zeitrechnungen von Joachim Mayr. Leipzig, 1927. 268–270.; Karácson Imre: *Az 1663. török hadjárat Magyarországon. Rasid efendi török történetíró leírása szerint*. Hadtörténelmi Közlemények, 9. évf. (1896) 74. 2. jegyzet.

²² A Bécs ellen induló török sereg létszámát az egykorú és a későbbi történetírók 250 000–300 000 főre becsülték, ami túlzásnak tekinthető, mivel az Oszmán Birodalom teljes hadipotenciálja ekkor kb. 230 000 fő volt: *Magyarország Hadtörténete*, 309.; Varga J.: *A fogyó félhold*, 39.; Varga J.: *A nyugat-magyarországi végvárak*, 56–57.; Varga, J.: *Kara Musztafa*, 55.; Fuchs György: *Holdfogyatkozás. A hadügyi forradalom és a örökellenes felszabadító háborúk katonapolitikai összefüggései*. In: *Tanulmányok fél évezred magyar történelméből*. Szerk.: Fejérdy Gergely. Piliscsaba, 2002. 86. A különböző becsült adatokat hozza Rázsó: *Az oszmán hadsereg*, 222., 243. 34. és 36. jegyzet. A ma elfogadott álláspont szerint a felvonuló török sereg létszáma 100 000 fő körül volt, ami kiegészült a tatár kán, a két román fejedelem, Apafi Mihály erdélyi fejedelem (1661–1690) és Thököly Imre segédcapataival. *Magyarország Hadtörténete*, 309.; Varga J.: *A fogyó félhold*, 39.; Varga J.: *A nyugat-magyarországi végvárak*, 56–57.; Varga J.: *Kara Musztafa*, 55.; Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 86. Vö.: Thaly Kálmán: *Az 1683-iki táborozás történetéhez*. Értekezések a történeti tudományok köréből, 11. 1884. 32–33. Rázsó Gyula elfogadja Ian Wimmer álláspontját, miszerint

zett Nándorfehérvárra.²³ Itt IV. Mehmed szultán Kara Musztafa nagyvezért a hadjárat fővezérévé, azaz szerdár (szerdár-i ekremmé) nevezte ki.²⁴ Eldöntötték azt is, hogy a szultán a továbbiakban személyesen nem vesz részt a hadjáratban. A nagyvezér vezette oszmán sereg pedig dzsemázi ül-evvel hó 18. napján (május 15.) indult el Nándorfehérvárról,²⁵ és dzsemázi ül-áhir hó 6. napján (június 2.) érkezett az eszéki síkra.²⁶

A meginduló oszmán hadjáratról értesülve a császári hadvezetés hatvanezer főnyi haderő kiállítását rendelte el.²⁷ Magyar részről a nádor – a márciusi hadba hívó levelében található tervezete szerint – a bányavidéki és a Kanizsával szembeni végvidékről, illetve a vármegyék és főurak részéről összesen 12 lovas és 6 gyalogezred felállítására, azaz körülbelül tizenhét–tizennyolcezer főnyi hadra számított.²⁸ Emellett a Dunától a Drávaig húzódó határszakasz védelme is zömében a magyar katonaságra hárult. A győri és a Kanizsával szembeni főkapitányság 29 erősségében ekkor 4620 fő szolgált,²⁹ mellettük a Rába-vonal vé-

az egyetlen megbízható adat az 1683-ban felvonuló oszmán sereg nagyságára a szeptember 12-i csatában részt vevő harcosok létszáma. Ebből kiindulva 40 000 reguláris és 80 000 irreguláris harcosban határozza meg a sereg eredeti létszámát. Wimmer, Jan: *Le déblocage de Vienne en 1683 et la part que les Polonais y prirent*. Revue d'Histoire Militaire, 52. Varsovie, 1982. 49.; Wimmer, Jan: *Az 1683. szeptember 12-i bécsi csata*. Hadtörténelmi Közlemények, 30. évf. (1983) 25–42.; Rázsó: *Az oszmán hadsereg*, 222. A román fejedelmek felvonuló segédcsapatairól lásd: Maria Matilda Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, Maria Matilda: *A románok Bécs ostrománál*. In: Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország. Szerk.: Benda Kálmán – R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1988. 203., 205. A Murád Giráj tatár kán vezette segédhadra nyilvánvalóan túlzó adatot (százezer főt) említ a Tārīh-i Mehemmed Giray tatár krónika (Köhbach, Markus: *Der Tārīh-i Mehemmed Giray. Eine osmanische Quelle zur Belagerung Wiens durch die Türken im Jahre 1683*. Studia Austro-Polonica 3. Redaktozy tomu: Buszko, Józef – Leitsch, Walter. Warszawa–Kraków. 1983. 152.). Ennél kevesebb, ötvenezer szerepel Uzunçarşılınál (Uzunçarşılı: *II. Selim'in tahta çıkışından*, 440.), a legelfogadhatóbb a húszezres létszám. Varga J.: *Válaszúton*, 96., 104.

²³ Rasid Efendi: *Tarihi*, I. 391–392.; Karácson: *A török sereg átvonulása*, 330. Vö.: Szalay: *Az 1683-iki hadviselés*, 653.: „Május 3-ikán ért a szultán és a vele volt csapatok, természetesen nem az egész hadsereg, mert annak több napra volt szüksége, Nándorfehérvárra.”; Varga J.: *Válaszúton*, 75.

²⁴ *Dzsemázi ül-evvel* hó 15. (1683. május 12.) Rasid Efendi: *Tarihi* I., 392.; Karácson: *A török sereg átvonulása*, 330. Vö.: Hammer-Purgstall: *Geschichte des Osmanischen Reiches*, 390.; Varga J.: *Válaszúton*, 76–77.

²⁵ Rasid Efendinél a Nándorfehérvárról való elindulás napjaként az említett hó, azaz *dzsemázi ül-evvel* hó 18. napja szerepel (Rasid Efendi: *Tarihi*, I. 393.), Karácsonnál pedig 16. napot olvashatunk (Karácson: *A török sereg átvonulása*, 331.). Mivel mindkettőnél szombati nap található, valószínű, hogy a fordításban elírás történt. Vö.: Varga J.: *Válaszúton*, 77.

²⁶ Rasid Efendi: *Tarihi*, I. 393.; Karácson: *A török sereg átvonulása*, 333. Vö.: Szalay: *Az 1683-iki hadviselés*, 654.: „Május utolsó s június első napjaiban érkezett a sereg Eszékre.”; Varga J.: *Válaszúton*, 77.

²⁷ *Magyarország Hadtörténete*, 309.; Varga J.: *A fogyó félhold*, 42.; Varga J.: *A nyugat-magyarországi végvárak*, 56–57.; Varga J.: *Kara Musztafa*, 57. – Fuchs György tanulmányában Doberdói Bánlaci József (*A magyar nemzet hadtörténelme*. XVII. kötet. Budapest, 1941. 14.) adatát veszi át, miszerint a Haditanács 70 000 fős hadsereg kiállításával számolt. Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 85.

²⁸ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. Értekezések*, 6. Vö.: Czigány István: *A királyi Magyarország hadügyi fejlődésének sajátosságai és európai összefüggései 1600–1700*. Budapest, 1996. 182–183.; Czigány: *Reform vagy kudarc*, 150.; Varga J.: *Válaszúton*, 83.

²⁹ Hofkammerarchiv Wien, Hoffinanz Ungarn, Rote Nummer 292. Mai 1683. Fol. 200–203, illetve MOL Filmtár W 2189, Mai 1683. Fol. 200–03. Idézi: Varga J.: *A nyugat-magyarországi végvárak*, 58.; uő.: *Kara Musztafa*, 58.; Uő.: *Válaszúton*, 87. 75. jegyzet.

delmét Gyórtól Körmendig Batthyány II. Ádám és Draskovich Miklós országbíró irányították körülbelül hatezer fős sereg élén.³⁰

Az oszmánok már megérkeztek Nándorfehérvárra, amikor 1683. május 6-án Köpcsény-nél császári seregszemlére került sor, ahol körülbelül harmincötezer főnyi had gyűlt össze.³¹ A magyar csapatok gyülekezése nehézségekbe ütközött, amit jól érzékeltetnek Gyöngyösi Nagy Ferenc 1683 júniusában írt levelei is. Júniusban, amikor az ellenség már Eszéken tartózkodott, a vicegenerális a Batthyányakat arról értesítette, hogy csak nagy késéssel sikerül csatlakoznia a végváriakkal és kisebb nemesi, vármegyei bandériumokkal Batthyány II. Ádámhoz.

Megnehezítette a csapatok felvonulását, hogy nem szívesen indították útnak az elrendelt létszámú katonaságot a végházakból, mert azok őrzésére így reménytelenül kevesen maradtak volna.³² Sőt maguk a nemesek és végvári katonák sem szívesen hagyták el azokat a területeket, amelyeken éppen császári csapatok tartózkodtak.³³ A levelekből kiderül, hogy a felvonuló csapatok mozgását, előrejutását az is akadályozta, hogy nem állt rendelkezésükre megfelelő számú szekér, vagy a falvak és a birtokos nemesség egyszerűen megtagadta a szekerek átadását a katonák részére.³⁴ A vicegenerálisnak ezért újabb és újabb főkapitányi parancsra volt szüksége velük szemben. Természetesen a falvak is panasszal éltek Batthyány Kristófnál a vicegenerális erélyes fellépése ellen. Gyöngyösi Nagy Ferencet már a váti táborban érte a hegyháti falvak azon panasza, miszerint velük „képtelen” bánt volna. A következőket írta magyarázatul a vicegenerális Batthyány Kristófnak: „Én nagyságos uram, semmit nem vettem rajtok, amit jó akaratokból hoztak, mindenestül is egy faluból

³⁰ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. Értekezések*, 10.; Vanyó: *A bécsi nunciások*, 98.; Kelenik József: *Körmend a hadtörténelemben 1526–1711*. In: Veszprémy László – Kelenik József – Hermann Róbert – Bencze László: *Körmend a hadtörténelemben. Körmendi füzetek*, Körmend, 1992. 66–67.; Varga J.: *Válaszúton*, 84.; Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 86.

³¹ *Magyarország Hadtörténete*, 309.; Rázsó: *Az oszmán hadsereg*, 217–218.; Varga J.: *Válaszúton*, 88–89. Vö. Fuchs György Doberdói Bánlaki József adatait veszi át, miszerint az összegyűlt sereg 21 600 gyalogosból, 10 800 lovasból és 6000–8000 magyarból állt. Doberdói Bánlaki: *A magyar nemzet hadtörténelme XVII. kötet*, 13.; Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 85.

³² A Habsburg udvar utasítására 1671–1672-ben a végvári katonaság létszámcsökkentéssel járó átstrukturizálására került sor. A mintegy tizenegyezer fős végvári katonaságból hétezeret bocsátottak el. Közel egy évtizeddel később, az 1681. évi országgyűlésen azonban I. Lipót szentesíteni kényszerült azt a törvénycíkket, amely újra felemelte a katonaság létszámát az 1671 előtti szintre. A végvári redukcióra lásd Czigány István: *Hadügyi reformkísérletek a Királyi Magyarországon, 1665–1682*. *Hadtörténelmi Közlemények*, 114. évf. (2001) 2-3. szám, 279–302.; Uő.: *Reform vagy kudarc*, 114–148.; Varga J.: *Válaszúton*, 87. A végházakban 1683-ban kevesebb katona volt az előírtnál: Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 106. 4. irat. – A hiányos létszámot a várakban, illetve a várak körül található ún. szabad legényekből igyekeztek feltölteni. A végvári katonák 1686-os összeírásakor is ilyen szabad legények voltak Szentgróton, Szentgyörgyváron, Lövön és Lendván: MOL Batthyány család levéltára P 1314 Nr. 33 083. Szabad legények alkalmazásával kapcsolatban lásd: Czigány: *Hadügyi reformkísérletek*, 294–295.; uő.: *Reform vagy kudarc*, 146.

³³ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 105–106. 4. irat, 119. 22. irat. Vö.: Varga J.: *A nyugat-magyarországi végvárak*, 59.; Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 88. – A vármegyék engedetlenségére lásd: Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 113. 15. irat, 114. 16. irat, 117. 20. irat. Vö.: Varga J.: *A nyugat-magyarországi végvárak*, 59.

³⁴ Szekerekre lásd: Gyöngyösi Nagy Ferenc Batthyány Kristófnak írt leveleit: MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 32 979. (Egerszeg, 1683. június 10. Melléklet 3. irat.), 32 981. (Szentpéterfa, 1683. június 14. Melléklet 5. irat.)

hét-nyolc kenyeret, öt-hat tikot, de mivel mostani időben akármi aprólékos írással nem gondol az polgárság, azért írtam keményebben reájok, tudom az ilyen dolgokban az discretiot.”³⁵

A katonák összegyűjtésében és táborra szállásában a legnagyobb problémát a járandóságuk kifizetése, illetve annak késedelmes volta jelentette.³⁶ Batthyány Kristóf május 31-én keltezett levelében is arról számolt be fiának, hogy még mindig a zsoldot fizetik a katonáknak, ezért késnek az indulással: „A végbeliek is elérkeznek, csak a fűzetéseknek szakadjon vége, s meg is írtam Nagy Ferencz (vice-generális) Uramnak, hogy oda Dobrokához siessen vélek utánad.”³⁷ Ezt követően június 4-én maga Gyöngyösi Nagy Ferenc írta Batthyány II. Ádámnak, hogy indulásuk idejét még nem tudja. A fizetés osztását „elvégezték Lentiben, bémennek Muraközben, mihezt ott elvégzik, parancsolatja vagyon Sárkány³⁸ Uramnak, hogy mindjárt indítsa meg az ottbenn valókat; mihelest érkeznek, immár készen lévén, mindjárást indulok és a hagyott helyre nagyságod udvarlására megyek”.³⁹ Pár nappal később, a június 7-i és 8-i keltezésű leveleiben arról számolt be, hogy továbbra is a muraközi/muramelléki katonákat várja.⁴⁰ Miközben Batthyány II. Ádám szüntelenül sürgette a főkapitány-helyettes és katonái elindulását, Gyöngyösi Nagy Ferenc inkább hagyatkozott a Németújváron székelő Batthyány Kristóf főkapitány parancsaira. A vicegenerális június 10-én Egerszegről keltezett levelében is azt írja, hogy a katonák a Mura mellől továbbra sem érkeztek meg.⁴¹ Sőt a szentpéterfai táborból írt, június 13-án és 14-én kelt levelei is arról tanúskodnak, hogy még mindig vár a muraközi katonákra, ezért nem tud elindulni Batthyány II. Ádám után.⁴² A nagy idővesztés és okai jelentőséggel bírnak annak tudatában, hogy az oszmán sereg az ezen levelek megírását követő napokban elindult az eszéki táborból.

A hadi készülődés, táborra szállás eseményei közepette nem elhanyagolható az a kérdés, hogy a Dunántúl egyik legjelentősebb végvidékének főkapitány-helyettese, illetve rajta keresztül a főkapitány milyen értesülésekkel bírt az ellenséges seregről, annak terveiről. Mivel a magyar végvárrendszer rendkívül hosszú volt, a rendelkezésre álló viszonylag cse-

³⁵ MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 32 983. (Vát, 1683. június 21. Melléklet 7. irat.)

³⁶ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 105–106. 4. irat. Vö.: Varga J.: *A nyugat-magyarországi végvárak*, 59.

³⁷ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 113. 15. irat. – Batthyány Kristóf és Batthyány II. Ádám levelezéséből tudható, hogy az eredetileg a Haditanács és Lotharingiai Károly herceg által kijelölt táborhely Pápa volt. Azonban Batthyány Kristóf – arra hivatkozva, hogy Pápa a Rába-vonal délebbi részének védelme szempontjából nem előnyös – a három mérfölddel odébb fekvő Dobrokát jelölte ki fiának. De a dobrokai táborhely is alkalmatlannak bizonyult, mert a Marcal folyón épített átkelőhelyet a folyó rendre elmosta. Ezért június elején Vátra került a tábor. Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 113–114. 16. irat, 116. 19. irat, 117. 20. irat.

³⁸ A Sárkány családra vonatkozóan lásd: Nagy Iván: *Magyarország családai czimerekkel és nemzedékrendi táblákkal*. X. kötet. Budapest. 1863. 55–59. Ákosházi Sárkány Jánosról már fentebb esett szó. Lásd: 5. jegyzet.

³⁹ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 115–116. 18. irat.

⁴⁰ MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 32 977. (Szombathely, 1683. június 7. Melléklet 1. irat.), 32 978. (Szombathely, 1683. június 8. Melléklet 2. irat.)

⁴¹ MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 32 979. (Egerszeg, 1683. június 10. Melléklet 3. irat.)

⁴² MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 32 980. (Szentpéterfa, 1683. június 13. Melléklet 4. irat.), 32 981. (Szentpéterfa, 1683. június 14. Melléklet 5. irat.)

kély létszámú katonaságot csak szétszórni lehetett rajta. Ahhoz, hogy ilyen körülmények között hathatósan tudjanak védekezni, még békeidőszakban is fontos volt, hogy mindig időben értesüljenek az oszmán csapatok szándékairól (például portyáiról) és idejében csapatösszevonásokat tudjanak végrehajtani, és a végházak egymás segítségére tudjanak sietni. Hadjárat idején pedig az információszerzésnek, kémkedésnek kiemelkedően fontos szerep jutott a védekező taktika kialakításában.⁴³

1683-ban is fokozottan szükségessé vált a magyar fél számára, hogy ismertek, kiszámíthatók legyenek az oszmán sereg mozgásai. A végvári kapitányoknak kötelességük volt híreket szerezni a szomszédos, törökök által megszállt területekről, ezért embereiket, kémeiket beküldték a hódoltság területére. Jelen esetben a vicegenerális egyik leveléből tudjuk, hogy a gersieknak és újudvariaknak „parancsolatjokban vagyon az onnan [Eszékről] való híradás”.⁴⁴

Thaly Kálmán közli Szőkei János légrádi kapitány Batthyány II. Ádámnak szóló levelét, amelyet a kapitány még az oszmán főszereg Eszékre való megérkezése előtt írt. Az egykorú másolatban fennmaradt levelet keltezés hiányában Thaly április 25. és május 15. közé datálta. Ebben a levélben a kapitány arról számolt be, hogy Inkey Istók nevű embere, aki „böjt”-től fogva a törökök között volt, milyen hírekkel tért vissza. Az informátor elmondása alapján a boszniai basát az eszéki híd őrzésére és javítására rendelték, és láthatóan felkészült az oszmán főszereg fogadására és ellátására: „az eszéki hídnál, mind túl, mind innét, sátort vont az boszniai bassa; a ki azon kívül jön és érkezik mind itt úntalanúl, mind csak föl takaroszik Buda felé; [...] az élést pedig, valami Kanizsa körül vagyon, mind Eszékre takarják, az mi pedig odaalá való, mind Bosznyavárban takarják, az abrakot pedig és kenyeret nemhogy valamely árnyékban és szegletben raknák: hanem mind csak az mezőn határban töltik és rakják; most megént újjobban szekereket hajtottak alá az éléssel.”⁴⁵

A Kara Musztafa vezette szultáni had megérkezése előtt Gyöngyösi Nagy Ferenc is küldött kémeket Eszékre. Június 4-i levelében arról tudatta Batthyány II. Ádámot, hogy két nappal korábban (június 2-án) érkeztek vissza emberei. A vicegenerális hasonló híreket kapott, mint Szőkei János: „mintegy háromezerig való török fekszik ott a táborban, innen a híd előtt; túl átol is voltak a hídon; de ott még semmi sem volt, hanem élést véghetlent takarnak oda, innend is mind által, alá hordják a hídon”.⁴⁶ A levélből az is kiderül, hogy a hírvivők egyike törökül is jól tudott, ami feltétele volt a sikeres kémkedésnek. Ő azt hallotta a „fő törökök” között, hogy a sereg Kapronca (*Kaproncza*) felé szándékozik menni. Ezt az információt a vicegenerális azonban felülbírálta, mert szerinte Kaproncán már akkora őrség van, hogy a helyi törökök nem fognak próbálkozni vele, a sereg fő része pedig nem megy arra. Ugyanebből a levélből tudjuk, hogy az a hír járta, miszerint a törökök a horvátok felé portyáztak volna, de nagy veszteségük volt, és a kanizsai basáról⁴⁷ is azt feltételezték, hogy elesett vagy fogságba került a portya során.

⁴³ A magyar hódoltság korában magyar és török részről egyaránt nagy jelentőséggel bírt a hírszerzés, kémkedés. A témában a legújabb eredményeket lásd: *Információáramlás a magyar és török végvári rendszerben*. Studia Agriensia, 20. Szerk.: Petercsák Tivadar – Berecz Máttyás. Eger, 1999.

⁴⁴ MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 32 982. (Szentpéterfa, 1683. június 15. Melléklet 6. irat.)

⁴⁵ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez*. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből), 107–108. 7. irat. Az eszéki híd megvédésére már márciusban török csapatokat rendelték: Vanyó: *A bécsi nunciások*, 96. Vö.: Varga J.: *Válaszúton*, 76. 11. jegyzet.

⁴⁶ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez*. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből.), 115–116. 18. irat. Vö.: Varga J.: *Válaszúton*, 77.

⁴⁷ Dávid Géza *A Dél-Dunántúl közigazgatása a török korban* (Zalai Múzeum, 4. Zalaegerszeg, 1992) című tanulmányában 1682–1683-ra vonatkozóan említ egy Szejdzáde Mehmed nevű kanizsai beg-

A ma már ismert körülmények közepette nehezen hihető, de a fennmaradt levelek szerint a vicegenerálisnak viszonylag hosszú ideig nem voltak hírei a török táborról. A június 13-i levelében is csak annyit említett, hogy „az kanisai törökök is nyilván az táborban készülnek”.⁴⁸ Majd a következő napon azt írta, hogy egy szentgróti katona érkezett hozzá Batthyány Kristófnak címzett levéllel, és szóban arról értesítette, hogy jelentős számú török érkezett Kanizsára.⁴⁹ A vicegenerális nem elégedett meg ezzel a szóbeli információval, és felbontotta a főkapitánynak szóló levelet. Urának saját levelében azzal érvelt, hogy mivel ők kint vannak a táborban, rövid időn belül hiteles információkra van szükségük, és olyanokat nem kapott Egerszegről sem. Ez utóbbi megjegyzése azért is meglepő, mert június 8-án Thar Józsa egerszegi kapitány Drevadarics János szentgróti kapitányhoz levelet írt, amelyben Horvát Mihály zalavári kapitány jelentése alapján arról értesítette, hogy az előző napon (június 7-én) délután hat órakor 30 zászlóaljnyi török érkezett Kanizsára. Továbbá arra kérte, hogy ezt a hírt tudassa más végbeliekkel is. A szentgróti kapitány ezt meg is tette: utasítást adott, hogy a levelet juttassák el „Karakóra, onnét Szegvárra, Jánosházára, és az hová kívántatik”.⁵⁰ Amennyiben itt arról az információról van szó, amelyet Gyöngyösi Nagy Ferenc Egerszegről várt, szinte reménytelenül nagy késéssel jutott el az a vicegenerálishoz.

Mindezek után június 15-én érkezett vissza a vicegenerálishoz egy korábban Eszékre küldött embere, aki az eddigi hírekkel szemben már bővebb információkkal szolgált az elenséges táborról. A „gersei ember” ötöd napja, június 11-én indult el Eszékről, miután két hetet töltött a török táborban. Ő már a Kara Musztafa vezette hadra vonatkozó hírekkel is szolgált: „a fővezér oda érkezett, az eszéki hídon alul napkelet felől fekszik. Táborban tart egy mérföldet a Dráva mellett, innen föllyül a hídon Dárda vár felé más basák népei fekszenek, az is tart annyira amint vannak telepedve, de a túlsó tábor több, mert sűrűbben vagyon”.⁵¹ Az oszmán sereg terveiről pedig a következőképpen informálta feletteseit: „bizonyosnak hallotta, hogy a túlsó tábor túl megyen föl a Dráva mellett, az innen eső pedig innen, úgy, hogy Répásnál, az mely Dörnye ellenében vagyon, hidat vessenek és által mehesenek egymáshoz”.⁵² A hidépítést azért valószínűsítette, mert a híd készítéséhez szükséges hajókat és „tombaszokat”,⁵³ továbbá deszkákat már látta. A Dráván való felmenetel lehetőségét erősítette az is, hogy az élelmet északabbra szállították: „jele az is, hogy innend fog egy része följönni, mivel aminemű élést alá vittek volt éppen Eszékre, annak nagy részét meg fölhozták Siklósra”.⁵⁴ Azon a napon, amikor a vicegenerális embere elindult Eszékről, Esterházy János győri vicegenerálishoz is érkezett két veszprémi rác katona, akiknek eredetileg szintén Eszék volt az úti céljuk, de mielőtt odaértek volna, hallották, hogy Baranyavárnál fekszik valamilyen török tábor, amelyet megtekintve tizenötezer főre becsültek. A dár-

lerbéget. (62. 61. j.) A jelenlegi ismereteink alapján nem tudjuk, hogy a híradásban ugyanerről a beglerbégről van-e szó.

⁴⁸ MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 32 980. (Szentpéterfa, 1683. június 13. Melléklet 4. irat.)

⁴⁹ MOL Batthyány cs. ltr. P 1314 Nr. 32 981. (Szentpéterfa, 1683. június 14. Melléklet 5. irat.)

⁵⁰ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 121. 25. irat.

⁵¹ MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 982. (Szentpéterfa, 1683. június 15. Melléklet 6. irat.) Vö.: Varga J.: *Válaszúton*, 77.

⁵² MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 982. (Szentpéterfa, 1683. június 15. Melléklet 6. irat.) Vö.: Varga J.: *Válaszúton*, 92.

⁵³ Tombász: „Hidat, vízimalmot a víz felszínén tartó, kikötött vagy lehorgonyzott hajó, bárka, ponton.” Kakuk Zsuzsa: *A török kor emléke a magyar szókincsben*. Budapest, 1996. 62.

⁵⁴ MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 982. (Szentpéterfa, 1683. június 15. Melléklet 6. irat.)

dai tábor szemléllői voltak. Ugyanakkor ők is arról adtak hírt, hogy irtják az utakat a Dráva mentén felfele, és feltételezték, hogy a sereg egyik része arra fog menni.⁵⁵

Gyöngyösi Nagy Ferenc azon információja, miszerint nagy számú török katonát rendeltek Kanizsára, és a Dráva mentén való készülődés, amiről Esterházy János kémei is beszámoltak, erősíthette a végváriakat abban a hitben, hogy az ellenség az 1664-es hadjáratához hasonlóan a Dél-Dunántúl irányából támad a Birodalomra. A török kanizsai csapatösszevonása arra kényszerítette a császári és magyar hadakat, hogy erőiket és figyelmüket megosszák.⁵⁶ Pár nap múlva azonban Kara Musztafa vezetésével a török had a Duna jobb partján, a szokásos útvonalon indult el, de a Balatontól délre fekvő török végvárak is erősítést kaphattak. Ugyanakkor arról sem szabad megfeledkezni, hogy a Dráva menti felvonulás híre dezinformációként is szolgálhatott, hiszen a török fél érdeke az volt, hogy valós szándékait titokban tartsa.

A vicegenerális embere június 15-én arról tett jelentést, hogy a fővezér (június 11-én) még a Dráván túl táborozik.⁵⁷ A veszprémi katonák azonban június 11-én azt tudatták Esterházy Jánossal, hogy Kara Musztafa négyezer lovassal átkelt a hídon.⁵⁸ Azt is tudjuk, hogy Caprara császári követet a nagyvezér június 12-én Eszékről bocsátotta el,⁵⁹ továbbá Thököly Imre a dunántúliakhoz szóló levelét június 14-én még innét (a dárdai táborból!) írta meg.⁶⁰ Rasid Efendi a török sereg Eszékről való elindulását *dzsemázi ül-áhir* hó 19-re (június 15.) teszi, miután tizenkét napig táborozott itt a nagyvezér.⁶¹ Az eltérő információk abból is fakadhatnak, hogy az oszmán sereg a Dráva két oldalán táborozott le és nagy területet foglalt el, a csapattestek pedig folyamatosan keltek át a folyón, az eszéki tábor és a dárdai tábor fogalma összemosódott.⁶²

Figyelemreméltó Gyöngyösi Nagy Ferenc levelében az a megjegyzés, hogy semmi híre nincs arról, vajon a szultán személyesen részt vesz-e a hadjáratban. Még arról sem volt tudomása június közepén, hogy IV. Mehmed Nándorfehérváron van-e: „A török császár, hogy személye szerint följönne, nincsen semmi híre még Lándor fejer várá is.”⁶³ Azt az ígéretet tette Batthyáynak, hogy az emberét visszaküldi, „hogy mindeneknek menjen jól végére és

⁵⁵ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 123–124. 28. irat.

⁵⁶ Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 86. Vö.: Vanyó: *A bécsi nunciások*, 96: „A törökök a Száván át hidat építenek, hogy több oldalról fenyegezzék Magyarországot.”

⁵⁷ MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 982. (Szentpéterfa, 1683. június 15. Melléklet 6. irat.)

⁵⁸ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. (Gr. Batthyány Kristóf és Ádám dunántúli tábornokok levelezéseiből)*, 123. 28. irat.

⁵⁹ Szalay: *Az 1683-iki hadviselés*, 654. – Thököly Imre Eszékre érkezésekor még ott tartózkodott Caprara. Karácson: *A török sereg átvonulása*, 331.; Varga J.: *Válaszúton*, 81.

⁶⁰ Szalay: *Az 1683-iki hadviselés*, 656. – Itt érdemes megjegyezni, hogy Szalay tanulmányában két oldallal korábban azt írja, hogy Thököly Imre június 10-től 12-ig tartózkodott Eszéken. Szalay: *Az 1683-iki hadviselés*, 654. Vö.: Theuer: *Verrat in der Raab*, 7.; Varga J.: *Válaszúton*, 79.: Kara Musztafa június 13-án kelt át a Dráván. – A főurakhoz szóló hódoltató levelek tartalmát olasz regesztákból ismerjük. Varga J.: *Válaszúton*, 80. 31. jegyzet.

⁶¹ Rasid Efendi: *Tarihi I.*, 393.; Karácson: *A török sereg átvonulása*, 333.

⁶² Vö.: „Dívánt tartván harmadnapig (ti. a nagyvezér), úgy kezdett költözködni azon fővezér megszámlálhatatlan hada; egy egész hétig éjjel nappal szüntelen költözött a sok had, és aki azt látta, megszámlálhatatlan barom-erőnek mondta.” *Felső-ozoróci és kohanóci Ottlyk György önéletrajza, 1663–1711*. In: Thaly Kálmán: *Történelmi naplók 1663–1719*. Monumenta Hungarica Historica. Scriptores XXVII. Budapest, 1875. 11.

⁶³ MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 982. (Szentpéterfa, 1683. június 15. Melléklet 6. irat.)

miképpen leszen indulások, hozzon bizonyos hírt”.⁶⁴ Azonban az ellenség közé későn indított kém már csak a Dunántúlon előrenyomuló török hadakkal találhatta szembe magát. Ugyanakkor erről a vicegenerális nem tesz említést utolsó, június 21-i levelében; sőt, ebben a levélben a török fenyegető közelsége ellenére sincs igazán hasznos információ.⁶⁵

Rasid Efendinek a hadjáratról szóló leírása alapján azt mondhatjuk, hogy a vicegenerálishoz májusban és júniusban befutó hírek, amelyek az ellenséges táborról és annak késülődéséről szóltak, meglehetősen késeiek voltak. Sőt részletesebb beszámoló csak a nagyvezér Eszékről való megindulása után érkezett hozzá. Időközben a magyar területen tartózkodó császári főserég június 5-én megkezdte Érsekújvár ostromát, amivel pár nap elteltével felhagyott, és Komárom környékére költözött,⁶⁶ majd pedig Győr alá vonult. Ennek a gyors visszavonulásnak okai között Fuchs György éppen Esterházy János vicegenerális levelei alapján megemlíti a keresztény tábor rosszul informáltságát is.⁶⁷

Az oszmán sereg Eszékről való megindulása utáni események eredményeképpen június végére–július elejére elveszett a Dunántúl.⁶⁸ Az oszmán főserég Győr alá érkezett, délebbre pedig több helyen áttörték a Rába-vonalat. Lotharingiai Károly herceg a császári haddal Köpcsényig hátrált, majd július 5–6-án megkezdte a visszavonulást Bécs felé. A császári csapatok a Magyar Királyság területeit feladva Ausztria és ezen belül Bécs védelmére rendezkedtek be. A nyugat-magyarországi főurak kilátástalan helyzetbe kerültek, amit jól mutat, hogy a Dunántúl főnemesei, így Batthyány Kristóf és fia, Batthyány II. Ádám is behódoltak a törököknek.⁶⁹ Gyöngyösi Nagy Ferenc, aki 1683 május–júniusában még a török elleni harcra készülődött katonáival, augusztusban már mint az oszmán hadak egyik segédcapatának vezetője a stájerországi területeket dúlta és fosztogatta.⁷⁰

MELLÉKLET

1. irat

MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 977.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak nagy alázatossággal szolgállok. Isten minden szerencsés jókkal áldja meg nagyságodat.

Ím, látja nagyságod, légrádi kapitány uram mivel menti magát, ez előtt is mind féltem ettől, hogy őkegyelme fogja akadályoztatni indulásunkat. Perneszi uram leveleit is alázatosan küldöttem nagyságodnak, melyekből nagyságod megértheti, hogy nem mirajtunk, hanem a fizetésnek késedelmességin múlt el kiszállásunk. Ifjú gróf uram⁷¹ őnagysága szüntelen való leveleit is veszem, kibem fölettebb sürgeti, hogy őnagysága mellé menjek. Én azért minden késedelem nélkül alá megyek és akikkel lehet, megindulok, ha nagyságod úgy fogja parancsolni, hogy elhagyjam, akik későbbben jöhetnek. Légrádi

⁶⁴ MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 982. (Szentpéterfa, 1683. június 15. Melléklet 6. irat.)

⁶⁵ MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 983. (Vát, 1683. június 21. Melléklet 7. irat.)

⁶⁶ Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 90. Ugyanitt foglalkozik az érsekújvári ostrom befejezésének és az elvonulás időpontjának datálási problémáival. Vö.: Varga J.: *Válaszúton*, 90–98.

⁶⁷ Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 90.

⁶⁸ *Magyarország Hadtörténete*, 310.; Varga J.: *Válaszúton*, 94–98.

⁶⁹ A Batthyányak behódolásáról és annak körülményeiről lásd Varga J.: *A túlélés és az árulás*, 495–496.; Varga J.: *Válaszúton*, 120–121.

⁷⁰ Thaly: *Az 1683-iki táborozás történetéhez. Értekezések*, 17–18.; Varga J.: *A túlélés és az árulás*, 497.; Varga J.: *Válaszúton*, 122.; Fuchs: *Holdfogyatkozás*, 104. Vö.: Posch, Fritz: *Christoph Graf Batthyány von Güssing und die Steiermark im Türkenjahr 1683*. In: *Burgenland in seiner pannonischen Umwelt. Burgenlandische Forschungen. Sonderband VII*. Eisenstadt, 1984. 289–296.

⁷¹ Batthyány II. Ádám (1662–1703).

kapitány uramnak méltóztassék nagyságod kemény parancsolatot küldeni, mert a[z] bizony dolog, hogy őkegyelme akármi közönséges jóban is örömet akadályoskodik, kiváltképpen most. Kérem alázatosan nagyságodat, az inclusákat [a mellékelve küldött leveleket], ha méltónak itili, küldje vissza, hadd mutathassam meg ifjú gróf uramnak is, hogy mi tett remorát [késedelmet] késedelmeskedésünkben. Kívánom, Isten tartsa és éltesse nagyságodat kedves jó egészségben. Datum Sabariae die 7 Junii Anno 1683.

Nagyságodnak alázatos szolgája Nagy Ferencz. Manu propria [saját kezűleg].

Címzés:

Illustrissimo ac Excellentissimo Domino Domino Comiti Christophoro de Battyan, perpetuo in Nemet Ujvár, Sacri Romani Imperii Equiti, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliario, Cubiculario, Partium Regni Hungariae cis Danubianarum, Confiniorumque Canisae Oppositorum, Supremo Generali Pincernarum Regalium Magistro, etcetera. Domino Domino gratiosissimo.

2. irat

MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 978.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak nagy alázatossággal szolgállok.

Isten minden szerencsés jókkal áldja meg nagyságodat. Az nagyságod méltóságos parancsolatját alázatosan vettem sietésünk felől gróf Battyany Adam uram mellé. Már meg van parancsolva, oda alá magam is mindjárt indulok, vagy gyűnek, vagy nem az Murán túl valók. Kívánom, Isten tartsa és éltesse nagyságodat kedves jó egészségben. Datum Sabariae 8 Junii 1683.

Nagyságodnak alázatos szolgája Nagy Ferencz. Manu propria.

Címzés:

Az én kegyelmes uramnak, méltóságos és nagyságos gróf Battyany Christoph Dunán innen való főgenerális uramnak őnagyságának alázatosan adassék.

3. irat

MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 979.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak nagy alázatosan szolgállok.

Isten minden szerencsés jókkal áldja meg nagyságodat. Én holnap Isten segítségével ez itt körő[] levőkkel mihályfalvai rétekre kiszállok. Először az elmúlt szerdát rendeltem volt a kiszállásra, de minthogy a Mura mellő[] a fizetésnek késedelmessége miatt el nem készölhettem, úgy a holnapi napra halasztottam. Most vészem Perneszi uram levelét, kiből őkegyelme írja, hogy mivel a fiscalis [kincstári] jószágból voltak limitálva [megszabva] a táborra menendő szekerek, azon jószágnak tisztviselőit éppen impediálták [akadályozták], s teljességgel nem engedték a szekereket, hanem újobban más szekereket kellett parancsolni, kire nézve hétfőnél előbb meg nem indulhat. Már én ezekkel nagyságod előbbi parancsolatja szerint gróf uram után siessék-e, vagy tovább is várakozzam, nagyságod méltóságos dispositiojától [rendelkezésétől] várok. Megírtam ugyan Perneszi uramnak, hogy azon napot ne várja őkegyelme, hanem éjjel-nappal siessen. Mihelyt érkezik, azonnal megindulok. Thar Josa kapitány uramnak parancsolj[on] nagyságod, hogy ezen vármegyében lévő nemeseknek megparancsolja, hogy szekereket adjanak. Itt mi körülöttünk két, három falucska vagyon, kik is az szolgálatokat ide szokták presentálni [teljesíteni], s most is szekerekkel ide vadnak limitálva. Alázatosan kérem nagyságodat, hogy már ezeránt is igyekezetünk ne conturbáltassék [zavartassék], maradjon meg a limitatio. Nagyságod parancsolatját kapitány uram el fogja a bírónak küldeni, aki Lenti és Lindva körül való nemes falukból a specificált [elkülönített] szekereket meg fogja parancsolni, jobb vidéke lévén azon váraknak, jobban is kitelhetnék onnét. Kívánom, az Úristen tartsa és éltesse nagyságodat kedves jó egészségben. Egerszeg die 10 Junii Anno 1683.

Nagyságodnak alázatos szolgája Nagy Ferencz. Manu propria.

Címzés:

Excellentissimo Domino Comiti Domino Christophoro de Batthyán perpetuo in Német Ujvár, Sacri Romani Imperii Equiti, S. C. Regiaeque Maiestatis Consiliario Camerario Pincernarum Regalium per

Hungariam Magistro Partium Regni Hungariae cis Danubianarum Confiniorumque Canisae Oppositorum Supremo Generali Capitano etcetera. Domino Domino gratiosissimo.

4. irat

MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 980.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak ajánlom alázatos szolgálatomat.

Én már harmadnaptól fogvást itt vagyok, az végbeliek is az többi ide érkeztenek, egyedül csak az Muramegyi vitézekre várok, kik is mihelt elérkeznek, mindjárt indulok ifjú gróf uram önagsága mellé. Azonban minemű kemény parancsolatot küldött ki az falukra az kanisai basa, ím nagyságodnak az párját megküldöttem, s ezen includált [mellékelt] hadnagy uram leveléből is nagyságod megértheti, hogy az kanisai törökök is nyilván az táborban készülnek. Kívánom, Isten tartsa és éltesse nagyságodat kedves jó egészségben. Datum in castris ad Szent Peterfa die 13 Junii 1683.

Nagyságodnak alázatos szolgálója Nagy Ferencz. Manu propria.

Címzés:

Excellentissimo Domino Comiti Domino Christophoro de Battyán, Sacri Romani Imperii Equiti Partium Regni Ungariae cis Danubianarum Confiniorum Canisae Oppositorum Supremo Generali Capitano Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliario et Pincernarum Regalium per Hungariam Magistro etcetera. Domino Domino gratiosissimo.

5. irat

MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 981.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak nagy alázatossággal szolgálók.

Isten minden szerencsés jókkal áldja meg nagyságodat. Tegnap estve vettem az nagyságod levelét, melyben tudakozza szállásunk s megindulásunk felől. Én szintén csak az Mura melléki és muraközi hadakra várok, mihelyen megérkeznek, mindjárt megindulok s nagyságodat mindenekről tudósítani fogom. Az mi pedig körjölöttünk levő két vagy három nemes falucskaé, azt nagyságod nem értse, hogy teljességgel mentsem őket, hanem mivelhogy Egerszegről kétszáz embernek kölletik elmenni, az gratuitus labor [ingyen munka] pedig igen kevés, s azokból kölletnek szekeret nekik rendelnem. Szalavári kapitány uram nagyságodnak szóló levelét hozza egy Sz. Grothi katona, aki szóval izenetet olyat mondott, hogy feles török jött volna Kanisára, mivel pedig itt mezőben lévén, méltónak ítélem, hogy én is tudjam az olyan hírt, Egerszegről pedig semmit hasonlót nem írtak, az nagyságod levelét fölszakasztottam, ím includálva fölküldöttem. Kívánom, Isten tartsa és éltesse nagyságodat kedves jó egészségben. Datum Szent Peter fa die 14 Junii Anno 1683.

Nagyságodnak alázatos szolgálója Nagy Ferencz. Manu propria.

Címzés:

Illustrissimo ac Excellentissimo Domino Comiti Domino Christophoro de Botthian, perpetuo in Nemet Uy Var Sacri Romani Imperii Equiti, Sacrae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliario Cameraio Partium cis Danubianarum Regnum Hungariam Confiniorumque Canisae Oppositorum Supremo Generali ac Pincernarum Regalium per Hungariam Magistro etcetera. Domino Domino gratiosissimo.

6. irat

MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 982.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak nagy alázatossággal szolgálók. Isten minden szerencsés jókkal áldja meg nagyságodat.

Ötöd napja ma, hogy indult egy gersei emberem az eszéki török táborból, kiknek ugyan az Uy Udvariakkal együtt parancsolatjokban vagon az onnan való híradás, azt beszéli, hogy már a fővezér oda érkezett, az eszéki hídon alul napkelet felől fekszik. Táborban tart egy mérföldet a Dráva mellett, innen fölylül a hídon Dárda vár felé más basák népei fekszenek, az is tart annyira, amint vannak telepedve, de a túlsó tábor több, mert sűrűbben vagon. Két hétig lakott köztök, föl s alá járt mind a két táborban, bizonyosnak hallotta, hogy a túlsó tábor túl megyen föl a Dráva mellett, az innen eső

pedig innen, úgy, hogy Répásnál, az mely Dörnye ellenében vagyon, hidat vessenek és által mehesse-
nek egymáshoz, amerre fog kívántatni, nagy hajókat és tombaszokat is, akik a hídesináláshoz szük-
ségesek, hasonlóképpen deszkákat, mind látta már a Dráván lenni. Jele az is, hogy innend fog egy
része följönni, mivel aminemű élést alá vittek volt éppen Eszékre, annak nagy részét meg fölhozták
Siklósra. Bizonyosan mondja, hogy már nem késik, hanem megindul. Éhség és kenyérbeli fogyatkozás
nagy vagyon köztök, hús bővebb, de ötven penzára kenyeret másodmagával könnyen megehetik egy
ételben. A török császár, hogy személye szerint följönne, nincsen semmi híre még Lándor fejer várá is.
Mindjárt megint alá küldöm ugyan ezen legént, hogy mindeneknek menjen jól végére és miképpen
leszen indulások, hozzon bizonyos hírt. Nem akartam elmúlatnom, hogy nagyságodnak tudtára nem
adnám, ezután is, ha mi bizonyost értek, kötelességem szerint el nem múlatom. Kívánom, Isten tartsa
és éltesse nagyságodat kedves jó egészségben. Datum ex castris ad Sz. Peter fa positis die 15 Juni Anno
1683.

Nagyságodnak alázatos szolgája Nagy Ferencz. Manu propria.

Címzés:

Illustrissimo ac Excellentissimo Domino Domino Comiti Christophoro De Bottyán perpetuo in Nemet
Uyvár Sacri Romani Imperii Equiti, Sacrae Caesarerae Regiaeque Maiestatis Consiliario Camerario
Partium Regni Hungariae cis Danubianarum Confiniorum Canisae Oppositorum Supremo Generali, et
Pincernarum Regalium per Hungariam Magistro etcetera. Domino Domino gratiosissimo.

7. irat

MOL Batthyány cs. ltr. P1314 Nr. 32 983.

Nagyságodnak mint kegyelmes uramnak ajánlom alázatos szolgálatomat.

Mi már ednehány napja, hogy beérkeztiink a táborra, ifjú gróf uram őnagysága az végházat tekén-
teni befordult Pápára, ma várjuk ki őnagyságát. Tegnap gróf Iudex Curiae uram⁷² őnagysága, Esterhaz
Mihaly és Chralj Moises uraimékkal őkegyelméhez beérkezett. Az német tábor is úgy halljuk, hogy
Koroncso felé nyomakodik, még bizonyos nem vagyok benne, még ma gyün hírem, nagyságodat
tudósítani alázatosan el nem múlatom. Azonban két rendbeli levelét nagyságodnak alázatosan vettem,
egyik, hogy Kardos Pal uram jelentette volna, hogy az hegyhádi falukkal képtelen bántam volna. Én
nagyságos uram, semmit nem vettem rajtok, amit jó akaratokból hoztak, mindenestül is egy faluból
hét-nyolc kenyeret, öt-hat tikot, de mivel mostani üdőben akármi aprólékos írással nem gondol az pol-
gárság, azért írtam keményebben reájok, tudom az ilyen dolgokban az discretiot [kíméletet]. Az mi pe-
dig Nadasdi Andras uram szentjakabi jobbágyát illeti, én Perneszi Ferencz uramat serio examináltam
[komolyan megvizsgáltam], azt mondja, hogy ha külömben vagyon az, mint nagyságodnak megírta,
nagyságod érdeme szerént büntesse. Ha pedig nagyságod mind az őkegyelme, mind az én szavaiban
kétkelkednék, inqvíráltasson [vizsgáltasson ki], nyilván ki fog tecseni belőle. Kívánom, Isten tartsa
nagyságodat kedves jó egészségben. Datum ex castris ad Vát 21 Juni 1683.

Nagyságodnak alázatos szolgája Nagy Ferencz. Manu propria.

Címzés:

Excellentissimo Domino Domino Christophoro de Battyan perpetuo in Nemet Uyvar Sacri Ro-
mani Imperii Equiti Partium Regni Ungariae cis Danubianarum et Confiniorum Canisae Oppositorum
Supremo Generali Capitaneo Sacrae Caesareae Regiaeque Maisetatis Consiliario et Pincernarum Re-
galium per Hungariam Magistro etcetera. Domino Domino gratiosissimo.

⁷² Az országbírói tisztséget ekkor gróf Draskovich Miklós (kb. 1630–1687) töltötte be.

HAJNALKA TÓTH

*Additions to the Operations of the Turkish Force in Hungary in 1683
(from the Letters of Vice General Ferenc Gyöngyösi Nagy)*

After the Ottoman Empire's unsuccessful campaign against Vienna in 1683, the period of the so called reconquering wars began. The Ottoman attacks that year were one of the last trials of the Hungarian defense system, and increased the pressure on the border lands facing Kanizsa in Western Transdanubia, which were to protect Austria as well. The captain-general of the border lands was Kristóf Batthyány at the time, while Ferenc Gyöngyösi Nagy, captain of the castle of Szentgrót, which itself was part of the border fort system, was appointed his deputy in 1681. Gyöngyösi Nagy held this position for one and a half decades.

In the paper I analyze his letters written between June 4 and June 21, 1683 to his superior. In these, the vice captain-general describes in detail the state of the border forts, the preparations for the campaign and the steps taken to counter the Ottoman advances until the auxiliary forces from the border forts joined the Hungarian army gathering in a camp at Vát. These sources show that the military resources available in the border land facing Kanizsa could fulfill their duty in smaller skirmishes along the border only and were insufficient to resist a large-scale Ottoman attack. The possibilities of the vice captain-general, heading a border fort army small in number and poorly supplied, were limited. Espionage, which had played an important role in the organization of the defense at the border lands, started late and was insufficient this time. From the correspondence of the vice captain-general we can learn valuable pieces of information about not only the reasons that led to the collapse of the border lands facing Kanizsa in 1683, but also why it became necessary at the end of the century to restructure the border fort system.